

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 136 2015

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2016 och för recensioner 1 september 2016. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–35–3

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2016

Crisis of Technology and Language”; his extensive chapter on the “hound, horse, and dove” passage of *Walden*; and his last section on Thoreau’s ideas about writing and character). As Otterberg argues, Thoreau had no choice but to use a socio-culturally compromised language to depict what was already a socio-culturally compromised natural environment: The iron horse of the railroad had inevitably already affected Pegasus. To quote Otterberg, the Leo Marxian machine “is not only in the garden [...] It is also, indelibly, *in the text*” (40). It is through its strong focus on the issue of language and style that Otterberg’s dissertation goes against the grain of dominant trends of Thoreauvian scholarship and presents some of its most stimulating analyses. Otterberg argues convincingly that nature perceived and nature portrayed were in fact *not* easily compatible to Thoreau; that Thoreau the observer, and Thoreau the note-taker, the writer, did *not* merge effortlessly into each other; that he instead continuously struggled with the problems and inadequacies of language and style as means of representing the external nature of his Concord environment; and that his language, at least partially, constituted an intrusive technology in itself.

Otterberg’s doctoral dissertation represents more than an anthology of loosely connected articles. The sequence of his articles constitutes an analysis of Thoreau’s intellectual development from his early essayistic beginnings, through some of his most canonical works, to his writings late in life. As a study of Thoreau’s *oeuvre*, Otterberg’s is a scholarly work that *in itself* constitutes a well-argued whole, despite occasional inconsistencies that are due to the fact that some of these articles were written separately and years apart. In my view, Otterberg’s dissertation plows some fine furrows in sections of the field of Thoreau Studies that have *not* been much tilled before. His lines of argument may perhaps be said to involve fresh shifts in emphasis and perspective rather than the introduction of revolutionary and radically new theses, but, with a literary figure like Thoreau that has been the object of immense amounts of commentary and interpretation, these fresh insights are in themselves a considerable scholarly achievement. In addition, his monograph is a treasure-chest of cross-references to the vast body of critical studies of Thoreau: The comprehensiveness and thoroughness of Otterberg’s scholarship is impressive indeed. Henrik Otterberg’s doctoral dissertation, however, does far

more than furnish an overview of previous Thoreauvian research; it provides notable contributions of its own by virtue of its close, detailed and extensive textual analyses of Thoreau’s work.

Fredrik Chr. Brögger

Agneta Rahikainen, *Poeten och hennes apostlar. En biomytografisk analys av Edith Södergranbilden*. Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. Helsingfors 2014.

Avhandlingens huvudtitel *Poeten och hennes apostlar* kan läsas som en diktrad i sig. Den skapar en atmosfär och förbereder läsaren till en vandring genom ett litteraturhistoriskt landskap fyllt med berättelser, bilder och myter kring diktaren Edith Södergran (1892–1923). Rahikainen har medvetet valt ordet apostel för att beteckna personer som har åtagit sig rollen som efterföljare, lärjunge eller missionär och som har betraktat sig som Södergrans talespersoner (10). Undertiteln *En biomytografisk analys av Edith Södergranbilden* ger en klar uppfattning om avhandlingens huvudsyfte: att undersöka hur bilden av Edith Södergran konstruerades efter hennes bortgång 1923 och i synnerhet hur det faktiska levnadsloppet och den postuma mytbildningen förhåller sig till varandra.

Rahikainen undersöker hur den litteraturhistoriska Södergranbilden blev skapad av samtida, av recensenter och litteraturhistoriker. Det är en fängslande berättelse om hur nära vänner, samtida kritiker och senare etablerade litteraturhistoriker konstruerade en myt. Agneta Rahikainen har även själv gjort ett försök att ge en motbild, en faktisk bild som hon kallar en trovärdig och källkritisk tolkning, eftersom hon baserar sig på fakta, arkivforskning, dokument och artiklar. Rahikainen har nämligen inte velat basera sig på andras tolkningar, hypoteser och källor (8). Hon vill lyfta fram vad som är väsentligt, nämligen att Edith Södergran är en författare som skrev lyrik av hög kvalitet på ett eget språk – Södergranska som Rahikainen kallar det – och att hennes diktkonst fortfarande är aktuell och levande. Inledningens första mening, ”Edith Södergrans produktion är liten”, är därför verkningsfull. Den betonar det speciella hos poeten Södergran som trots den ringa produktionen har inspirerat många samtida och blivit ett objekt för litteraturhistoriskt mytskapande. Förr och nu har det alltid varit ett slags strävan efter att kunna

nå och förstå Edith Södergran. Varför har man en sådan längtan att förstå, att nå denna Edith Södergran, en längtan att få fram den riktiga bilden, samtidigt som man ändå diktar sin egen Edith Södergran?

Det har skrivits mycket om Edith Södergran. Rahikainen listar en imponerande rad studier på första sidan i sin avhandling (6). Hon har granskat tidigare biografier, artiklar och litteraturhistorier och påpekar fel. Södergranbilden blev i första hand skapad av Hagar Olsson och Elmer Diktonius, samtidigt som de positionerade sig själva på det litterära fältet. Andra viktiga händelser i bildskapandets faser var Gunnar Tideströms biografi 1949, Olof Enckells arbeten och Hagar Olssons *Edits brev* från 1955. Olssons och Tideströms bild blev den dominerande bilden.

I första kapitlet presenterar Rahikainen de teoretiska utgångspunkterna och den metod som tillämpas. Hon använder begreppet *biomythography* som Michael Benton arbetar med i sin studie *Literary Biography. An Introduction* (2009). Benton definierar ordet myt som en uppfattning baserad på fakta, men denna uppfattning behöver inte längre ha någon anknytning till det faktiska ursprunget. Rahikainen betecknar mytologi som en samling myter som bland andra dramatiserar och romaniserar. Hur förlöper processen? Benton definierar fem faser: 1. biografens agenda som genererar en så kallad *spin* (vissa data inkluderas, andra utelämnas), 2. fiktonalisering av fakta, 3. fiktion blir myt, 4. myter blir faktion och 5. demytologisering genom att återvända till källorna. Rahikainen placerar sig själv inom den femte fasen.

Rahikainen refererar också till Martin Kylhammars term faktoid (14). Detta begrepp har visat sig vara ett bra instrument för att förtydliga hur fakta blir feltolkade och förvandlas. Kylhammar omskriver en faktoid som en försanthållen felaktighet som har fått en legitimitet eftersom den vidarebefordrats av etablerade forskare. Fakta och fiktion bildar en paradoxal kombination. Händelser och en persons liv och verk kan lätt förvandlas till myter. Rahikainen fokuserar i sin studie på just denna mekanism av antaganden och hypoteser som blir fakta. Hennes bok är inte bara en återgivning av Södergrans liv och verk, utan också en rekonstruktion av "de biografiska myternas historia" (16). I synnerhet Tideströms biografi har varit styrande i mytbildningen kring Södergran. Tideström har ofta "utgått från lösa antaganden, som i sin tur lett till

avgörande slutsatser, i vissa fall till direkta fel, som därefter av senare forskare tolkats som fakta" (8).

För sin analys av litteraturhistoriska texter (litteraturhistorier, monografier, recensioner etcetera) som handlar om Edith Södergran använder Rahikainen den av Hayden White inspirerade meta-litteraturhistoriska analysen hos Petra Broomans som kombineras med att spåra associativa ordfält, så kallade *strings*, i texten. Dessa *strings* kan bestå av adjektiv och metaforer. Framför allt när de förekommer regelbundet kan de synliggöra värderande element i den litteraturhistoriska diskursen. Bilden av en författare i en litteraturhistorisk text kan bli manifest och förstärkt av dessa ordfält.

En fråga man kan ställa angående teori och metod är till vilken grad Pierre Bourdieus teorier hade kunnat vara ett lämpligt redskap. Det handlar ganska mycket om maktkamp på det litterära fältet. Bourdieu har myntat begreppen *illusio* och *konsekration*, som utgår från att en författares status bestäms av andra författare och litteraturkritiker. När alla enas om det och tror på det, får författaren en hög status på det litterära fältet. Som Rahikainen visar i det andra kapitlet, "Kortbiografi över Edith Södergran liv och dikt", var Södergran en författare som gjorde sitt inträde på det litterära fältet på ett medvetet sätt. Dessutom blev arvet efter Södergran använt av Elmer Diktonius, Hagar Olsson och andra för att få eller behålla makten på det litterära fältet. Man kan till exempel tänka på Olssons och Diktonius inbördes rivalitet som Rahikainen nämner på olika ställen i avhandlingen. I kortbiografen, till exempel i beskrivningen av debuten (29–33) hade Rahikainen kunnat tillämpa Bourdieus fältteori mer explicit. Rahikainen diskuterar Södergrans önskan att bli författare och hur hon tog kontakt med förläggaren Schildt. I sin beskrivning av en ung författare som vill erövrade det litterära fältet för att få kulturellt kapital, refererar Rahikainen, enligt min mening, alltför implicit till Bourdieu.

Kortbiografen ger många nya synpunkter. Men det är ett utmanande uppdrag att inte falla i samma fallgropar som tidigare biografier har gjort. Uppgiften att berätta en trovärdig historia, när man bara vill basera sig på fakta och de källor som finns kvar, är i sig problematisk när det gäller Södergran. Till saken hör att man ska förhålla sig till de tomma ställena. Rahikainen eftersträvar ju inte en homogen berättelse, men ändå ska dessa tomrum fyllas i. Intressant är att man kan spåra *strings* i Rahikainens egen framställning av Edith Södergrans liv

och verk: ”förmodligen”, ”troligt”, ”pålitliga”, ”lita på” etcetera. Man kan alltså undra vilken agenda Rahikainen själv har formulerat. Svaret kan möjligen spåras i Rahikainens fokus på de antaganden och källor som myten om Södergran var konstruerad på och som hon vill avslöja.

Rahikainen kommenterar material som varit försvunnet och som varken uppmärksammats eller diskuterats av tidigare forskare. Hon dryftar intressanta detaljer kring orsakerna till att Södergran bytte från tyska till svenska i sitt skrivande. Kortbiografin ger även nya insikter om vänskapen mellan Södergran och Hagar Olsson. Men ibland ger Rahikainen ändå information om Södergrans liv som man inte vet något om och då lämnar hon det faktiska. Sådana tomrum kan lätt ge anledning till nya frågor. Varför var Södergrans far inte hos sin familj? Enligt Rahikainen ”sannolikt för att han separerat [sic] från sin hustru” (22). En annan intressant aspekt som Rahikainen nämner är att Södergran skrev en essä, ”Women’s Suffrage”, under Davostiden. En lite utförligare kvinnopolitisk kontext hade varit spännande (27). Kvinnor i Finland fick ju ganska tidigt rösträtt, år 1906. På vilket sätt påverkade detta Södergrans feministiska attityd? En annan ny fråga är varför modern Helena Södergran har förstört så mycket material. Vilken roll spelade modern i mytskapandet? Förstörde hon brev och annat material som innehöll fakta om sin dotter eller uttalanden av allt för personligt art som hon inte betraktade som lämpliga för en kvinna i sin tid? Vilken roll väninnan Hagar Olsson spelade i mytbildningen har Rahikainen däremot behandlat djupgående.

I det tredje kapitlet, ”Den samtida receptionen – Konsten att vara missförstådd”, diskuterar Rahikainen den samtida receptionen. Det fjärde kapitlet handlar om postuma tolkningar av Södergrans dikter. Bilden av Södergran som modernistisk pionjär behandlas i det femte kapitlet.

I det fjärde kapitlet behandlas mottagandet i Norden under 1920-talet. När det gäller kontexten i vilken Södergran placeras, hade kvinnliga författare som Stina Aronson och den finlandssvenska Ulla Bjerne kunnat nämnas. Aronson och Bjerne brevväxlade med varandra och Aronson har i flera brev angett att hon inspirerades av Edith Södergran. Dessutom blev Aronson i Sverige på 1920-talet jämförd med Södergran av bland andra den konservativa litteraturkritikern Sten Selander. Rahikainen har dock begränsat sig till det material som blev publicerat (recensioner, artiklar etcetera) och hon har

inte inkluderat opublicerade brev eller dagböcker, vilka hade kunnat vara en bra komplettering.

Ett givande perspektiv är minoritetsperspektivet som Rahikainen tillämpar och som hon har tagit över från Holger Lillqvist (95). Minoritetsperspektivet uppmärksammas även i det sjätte kapitlet ”Karelianism”. Rahikainen visar där på ett övertygande sätt hur viktig ”Karelianismen” varit för mytbildningen och hur framför allt Tideström skapade bilden av en sjuk, ensam och isolerad författare i Karelen. Landskapet och den lilla byn Raivola där Södergran bodde i slutet av sitt liv spelade en stor roll för tolkningen av Södergrans verk. Därutöver ligger nationalitetstänkandet i mytbildningen nära till hands. Södergran tillhörde en minoritet, något som Enckell också kommenterar. Han placerade Södergran framför allt i kontexten av den finlandssvenska minoriteten, vilket Rahikainen noterar i sitt fjärde kapitel. Rahikainens observationer kan bidra till en vändpunkt för forskningen om Södergrans författarskap. En hänvisning till Miroslav Hrochs faser för nationsbyggandet av små nationer när Rahikainen behandlar minoritetsperspektivet i Finland kring 1900 skulle ha varit styrkande (Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, 1985). Hur som helst: Rahikainen visar på ett övertygande sätt hur Karelen geografiska läge var bestämmande för mytskapandet och hur traditioner på landet i Finland blev missförstådda av Tideström. Dessutom anför Rahikainen (i avsnittet 6.4.) att Hagar Olsson själv hade ett krigstrauma då hon inte längre kunde besöka sin hemtrakt på grund av ockupationen av Ryssland, ett trauma som hon projicerade på Södergrans Karelen.

I följande kapitel (7, 8 och 9) ger Rahikainen en djupgående analys av konstruktionen av Södergranbilden med som viktigaste spelare Olsson, Diktonius, Enckell och Tideström. ”Edith Södergran och den romantiska genimyten” är ett kort kapitel i vilket Rahikainen går in på begreppet geni och hur Hagar Olsson och Elmer Diktonius har skapat ett slags outsiderbild av Södergran, ”som inte är som andra, utan får representera något extraordinärt och övermänskligt” (150). I det därpå följande kapitlet, ”Gunnar Tideström och Olof Enckell etablerar Södergranmytologi”, framställs Tideströms och Enckells Södergranbild som avgörande; den resulterar i en ”berättelse om en tragisk lidande romantisk hjältinna och martyrs” (188). Dessutom skapas

en väninnebild av Hagar Olsson som ”den alltid lojala, stöttande väninnan” (ibid.). Tideströms biografi definieras av Rahikainen med hjälp av Bentons begrepp. Hon stödjer sig bland annat på Karin Johannissons utmärkta studie *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle* (1994) i hennes konfrontation med Tideströms interpretation av Södergrans mentala och fysiska situation.

I nionde kapitlet visar Rahikainen hur Olsson diktade sin Södergranbild i förordet till de brev som hon publicerade i *Ediths brev* (1955) och hur detta material fikcionaliserades. Det blir tydligt att Hagar Olssons perspektiv på Södergran hade mycket att göra med hennes egen *self-fashioning* som författare. Det faktum att Olsson träffade Södergran bara fem gånger är nästan chockerande och kolliderar med bilden som många forskare och studenter har av denna vänskap.

I kapitel 10, ”Myternas mantra – Södergran i litteraturhistorieskrivningen” djupanalyserar Rahikainen Södergranbilderna i olika nationella litteraturhistorier (svenska, finska och engelska). Finns där en fortsättning av den bild som Tideström, Enckell och Olsson har etablerat? Södergran framställs som ett romantiskt geni och som en pionjär. Olssons karaktärisering av Södergran som en unik och ensam författare som inte var påverkad av andra finns däremot inte kvar i de granskade litteraturhistorierna. Men *strings* som ”sierska”, ”extatisk” och ”visionär”, samt ”martyr”, ”helgon” och ”sjukdom” förekommer regelbundet i texterna. I många litteraturhistorier diskuteras också den geografiska isoleringen. I nästan alla litteraturhistorier framställs Hagar Olsson som Edith Södergrans nära vän, fast de träffades bara fem gånger så som Rahikainen har visat. Ännu på 1990-talet är inflytandet av Tideström och Enckell synligt. Samma strings och samma faktoider förekommer. Rahikainen anser att Holger Lillqvist och Ebba Witt-Brattström hör till de få som författat ”motberättelser”. Litteraturhistorikernas agenda och hur den påverkade deras *spin* framkommer tydligt ur hennes analys. Historien om Södergrans liv är tragisk medan berättelsen om hennes litterära verk är romantisk. Södergran är den kvinnliga författaren som får mest uppmärksamhet i svensk litteraturhistoria, i synnerhet i Olssons och Algulins *Litteraturens historia i Sverige* och i Lönnroths och Delblancs *Den svenska litteraturen*. Denna observation ansluter till Karl Erik Rosengrens studie *The Climate of Literature. Sweden's Literary Frame of Reference,*

1953–1976 (1983). Tillsammans med Sara Lidman är Södergran den enda kvinnliga författaren som förekommer i Rosengrens tabeller över vilka författare som oftast nämndes av kritiker under perioden 1953–1976. Kvinnliga författare hade alltså en mycket liten andel i Sveriges litterära referensram.

Agneta Rahikainens studie om hur bilden av Edith Södergran blev skapad skulle kunna bli en avgörande *perspective turn* i förståelsen av ett komplext författarskap. Södergrans verk blev fikcionaliserat och förvandlat till ett författarskap skrivet av en nationaliserad (Finland, det förlorade Karelen), romantiserad och ”Olssoniserad” författare. Rahikainens studie kan även placeras mot bakgrund av aktuella utvecklingar inom litteraturvetenskapen, som till exempel *celebrity studies* och studier i författares *self-fashioning*.

Åter till frågan varför så många har en längtan att förstå, att nå denna Edith Södergran och att få fram den riktiga bilden. Hur nära kan man komma Edith Södergran? Ska man det? Det finns ju många vackra dikter både ur det förflutna och i nuet som är anonyma. Vi njuter av dikterna utan att veta hur själen tänkte, hur ansiktet och kroppen såg ut. Fixeringen vid själva personen så som det gjorts i fallet Södergran är nog ett slags romantiskt eftermål, såsom Rahikainen har visat, men det kan kanske också helt enkelt förklaras genom att Södergran var en yrkeskvinna som kämpade på det litterära fältet och som trodde på sina dikter trots att de då, i hennes tid, uppfattades som exceptionella.

Petra Broomans

Alfred Sjödin, *Landets SångGudinna. Johan Gabriel Oxenstierna och naturdiktens genrer*. Makadam. Göteborg 2014.

I centrum för Alfred Sjödens doktorsavhandling *Landets SångGudinna. Johan Gabriel Oxenstierna och naturdiktens genrer* står Johan Gabriel Oxenstiernas mest ambitiösa arbete, lärodikten *Skördarne*, ett verk som skrivits i medveten tävlan med Vergilius stora dikt om jordbruket, *Georgica*. Sjödens utgångspunkt är att lärodikten i genrehänseende är särskilt intressant eftersom den sedan gammalt var en underteoretiserad genre, som ständigt riskerade att anta en instabil hybridkaraktär, något som i högsta grad också gäller i Oxenstiernas fall. Frågan om en i dag föga läst dikts genretillhö-